

Стан релігійної свідомості представників національних меншин України в 20–х рр. ХХ ст.

Визначено ступінь релігійності представників національних меншин радянської України в 20–х рр. ХХ ст.

Ключові слова: релігійна громада, національна меншина, іудеї, католики, старообрядці, меноніти, поляки, німці.

На той момент, коли більшовики прийшли до влади, більшість тої частини жителів України, яку становили представники національних меншин, жили в селах або невеличких містах, де ще не панував раціональний погляд на роль та місце людини у світі. Тож на формування її кругозору як і раніше продовжували впливати, тісно переплетені з традиціями, релігійні уявлення, котрі увійшли в протистояння з комуністичними ідеями, які радянська влада намагалася штучно прищепити населенню.

Серед дослідників, які в своїх наукових доробках побічно висвітлювали окремі аспекти даного питання і котрі були використані в цій роботі, слід виокремити А.Безносова [1], Н.Рубльову [2] та Г.Стронського [3].

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі вивчення історичних матеріалів показати ступінь релігійності представників національних меншин радянської України та показати вплив даного чинника на формування суспільної думки даної частини населення, щодо влади.

Відчуваючи в релігійних організаціях одного з головних ворогів комуністичного будівництва, радянське керівництво ретельно слідувало за станом їх діяльності та реакцією членів релігійних громад на запроваджені партією зміни в житті країни, що неминуче відбувалися на повсякденній діяльності останніх. Ступінь прихильності/ворожості до державної політики у представників різних віросповідань кожної з національних меншин України був різним в залежності від їх релігійності. До того ж ототожнення релігійного й національного, зокрема у поляків, грало далеко не позитивну роль у відносинах між радянською владою та громадами віруючих нацменшин. В акті складеному на початку 1926 р. представниками губерньської комісії з обстеження польських сіл Старого і Нового Гутиська Плужанського району Шепетівської округи Волинської губернії відмічалось те, що «різниця між національністю і релігією для більшості населення із–за його слабого культурного розвитку не зрозуміла» [6, арк.33]. Це ототожнення знайшло своє відображення у висновках зроблених за рік до цього іншою комісією під час обстеження населених пунктів, де також більшість населення становили поляки. В звіті зазначалося: «Будучи впевненим, що збереження власної національної належності в більшій мірі зобов'язане релігійній відособленості, населення сприймає виступ проти костелу, як прояв боротьби проти польської нації. Через це і тому, костел (на відміну від православної церкви, скомпрометованої царизмом) зберіг свій авторитет та організаційну цілісність. В умовах католицтва польське кулцтво не примушує себе шукати опори поза костелом, оскільки він може бездоганно виконувати цю роль» [7, арк.75].

Відмічалось, що на Кам'янецьчині серед всіх релігійних обшин різних течій найміцнішими виявилися, ті які формували поляки. Стабільність католицтва в окрузі пояснювалася великим впливом на віруючих просвітницької діяльності ксьондзів, завдяки їх високому культурному рівню, близькості Польщі, а також «скупченістю колишніх панських посіпак–службовців» [5, арк.18].

Як свідчили роздратовані місцеві партпрацівники, подільські ксьондзи Черський і Троцький (Ярмолинецький район) постійно повчали й переконували своїх заможних одновірців допомагати бідним селянам обробляти їх наділи й збирати врожай кіними та реманентом. Тому не дивно, що навіть у польському національному районі, де атеїстична робота проводилася польськими комуністами особливо інтенсивно, сільські активісти, не кажучи вже про простих селян, були на стороні костелу [3, с.17].

Тож не викликає подиву виголошена на III З'їзді Рад Робітничих та Селянських Депутатів польського Мархлевського району, що проходив 29 березня 1929 р., промова: «Класова боротьба в польському селі показує нам ще значні впливи ворожого ідеології, зокрема релігії, на частину середняків та бідноти. В напрямку подолання темряви та релігійних забобонів польське село відстає від українського, а це утворило певні труднощі щодо господарчого розвитку бідноти та середняків поляків, щодо проведення культурної революції» [12].

У деяких звітах, з обстежень місцевостей з компактним проживанням населення неукраїнського національного складу, окремий пункт присвячувався характеристиці ставлення жителів до місцевих органів влади та штучно створених державою громадських об'єднань. Велике значення приділялося настроям саме віруючих, доказом чого слугує те, що інформація з цього приводу подавалася першою в пункті звіту, до того ж часто речення, в якому вона вміщувалась, з огляду на важливість, спеціально виокремлювалася за рахунок підкреслення. Релігійні общини мали великий вплив на громадське життя взагалі і німецького населення зокрема, про що говорить наступна цитата з акту обстеження Високопольського району Херсонської округи: «Авторитетом адмінвідділ користується, доказом чого є виконані директиви з боку релігійних громад та інших організацій» [11, арк.139]. Подеколи відмічалось певне незадоволення діяльністю місцевих органів влади з боку як окремих віруючих так і їх груп, що призводило навіть до кепкування з керівництва. Обстеження Нейборської сільради Черняхівського району Волинської округи 1084 німця. Так, 1923 р. в одній з німецьких колоній Черняхівського району Волинської округи молитовний зал був «тмчасово» переданий під хату–читальню. Через недобросовісне ставлення завідуючого школою до запланованої перебудови колишньої молитовної зали, ворожість колоністів, які всіма зусиллями намагалися отримати молитовний дім назад, змінилася на насмішки. Віруючі «пальцями вказували на цей приклад «совстроїтільства», як вони називали цю перебудову» [8, арк.113]. Крім цього в місцевостях, близьких до державного кордону існував вплив іноземних релігійних лідерів на формування думки віруючими, щодо нової влади. Зокрема відмічалось, що на Кам'янецьчині існували два релігійних угруповання, критерієм поділу яких було відношення до радянської влади. Група, яка орієнтувалася на Зінківського цадика була більш лояльна до Радвлади, а угруповання, що визнавала авторитет галицьких, буковинського та сандигурського цадиків була негативно налаштована, щодо влади [5, арк.19].

Та все ж особливою клопоту релігійні громади владі не завдавали, на що вказує велика кількість характерних фраз, застосованих упорядниками звітів типу: «Немає ніякого впливу релігії на діяльність сільради. На громадське життя общини впливу не мають і нікуди не втручаються».

Бюро нацменшин при Катеринославському губвиконкомі в першій половині 1925 р. звернуло увагу на особливу відданість вірі німецького населення губернії: «У всіх поселеннях нацменшин знаходяться релігійні общини, особливо розвинута релігійність в німецьких колоніях, меншою мірою в болгарських та єврейських поселеннях [6, арк.133].

Центральна комісія у справах національних меншин при ВУЦВК відмічала, що католицькі релігійні громади Ландауського району відзначаються своєю стійкістю, впливом на молодь та фанатизмом їх членів. Занепокоєність непорушним впливом та авторитетом Римо–католицька церква була присутня в донесеннях з Катеринославського округу. Зокрема, характеризуючи колонію Марієнфельд, інспектор окрвиконкому вказував, що все населення (326 чол.) є прихильником римо–католицького віровчення. Не дивлячись на те, що священик приїжджав туди всього лиш тричі в рік, релігійні свята завжди відмічалися урочисто, а діти обов'язково проходили конфірмацію [2, с.347]. В деяких німецьких поселеннях Запорізького району 99% жителів були віруючими. Для себе партійні функціонери пояснювали це явище наступним чином: «Беручи до уваги виховання до поваги власних традицій, як одну із головних ознак німецько–меннонітського населення, релігійний фанатизм не тільки охоплює заможних, але й бідняцьку частину населення» [8, арк.84].

До старовірів в Україні належала невелика частина росіяв. Це віровчення не було поширеним. З огляду на те, що молоде покоління не особливо не переймали батьків-

ські релігійні уявлення, воно не користувалося особливим авторитетом. Як наслідок, чисельність його adeptів не збільшувалася, громади формували члени, які були в них ще до 1917 р. Ось як влада характеризувала склад общин старообрядців: «Більшість громад формують середняки, непманівські куркульські елементи, полівських прихвостні й особи, які по своєму старому віці тримаються старої традиції» [5, арк.18].

Була, однак, наявність й байдужості щодо організаційних питань серед членів релігійних громад напівнішній Україні. Так, зокрема в одному з документів зазначалося, що «церковні громади існують в кожному болгарському селі, відсоток віруючих великий, але релігійність болгарина зникає, коли справа торкається його громади – на підтримку церкви і поам кошти надають з нехиттю» [6, арк.159]. «Болгарин за своєю натурою реаліст, не релігійний фанатик. В с. Преславе Бердянського округу Катеринославської губернії при вирішенні грошового питання, пов'язаного з ремонтом церкви, громадянин один за іншим розійшлися і церква залишилася невідремонтваною» [6, арк.88].

Мали місце конфліктні ситуації породжені міжрелігійною ворожістю серед представників однієї національності. В колонії Нью-Йорк, де проживала 21 лютеранська сім'я, існував антагонізм між менонітами та лютеранами. Меноніти називали лютеран «російськими німцями», а лютерани менонітів – «голландськими бандитами». Головним чинником такого недоброзичливого ставлення жителів поселення один до одного була різниця в доступі до задоволення приватних потреб, оскільки, селищна рада проводила політику в інтересах менонітської частини населення, не звертаючи при цьому увагу на бажання лютеран бути членами господарських організацій [10, арк.26].

Значну увагу радянські інформатори приділяли виявленню відношення молоді до релігії, оскільки саме на неї мали бути направлені всі методи за допомогою яких відбулося б прищеплення матеріалістичного світогляду. Тож ми маємо достатню кількість свідчень, які дають змогу добре висвітлити дане питання. Для великої частини німецької молоді всіх конфесій був притаманний високий ступінь релігійності. Керівники менонітських релігійних громад не приховували своє вороже ставлення з приводу нововведень, до яких радянська влада намагалася примусово долучити жителів німецьких колоній. Вони були проти відділення школи від церкви та вороже ставилися до комсомолу та «дитячого руху» [8, арк.84]. Про це яскраво свідчить констатація факту наведеного в матеріалах з обстеження німецьких колоній в Бердянській окрузі: «Менонітські проповідники мають дуже великий вплив на молодь, яка в спеціальних гуртках виховується в національному та релігійному дусі» [8, арк.27]. В цьому їх підтримувало місцеве населення. У звіті про роботу серед німецького населення Старо-Короньського району Донецької губернії також відзначалося про надзвичайно розвинутий релігійний рух серед молоді, що стояв на заваді проникненню більшовицької ідеології в місцеві селянські маси колоністів. Доказом цього може слугувати той факт, що в районі на кінець 1925 р. був лише один комуніст [6, арк.209]. Не тільки менонітські, але й католицькі духовні особи піклувалися про те, щоб діти в процесі виховання долучалися до християнської моралі, задля цього вони організували проведення біблійних лекцій [10, арк.33].

Та все ж, певна кількість представників молодого покоління байдуже ставилася до релігії. Один з радянських працівників після поїздки в жовтні–листопаді 1925 р. по німецьким колоніям Карл–Марксовського та Лоцмано–Кам'янського районів Катеринославської округи в своєму звіті писав наступне: «Релігійний консерватизм (в цих селах) поступився байдужості, а частково повній втраті віри, особливо серед населення від 16 до 30 років. Залишилась фактично лише звичка до релігійних обрядів та страх перед сімейними і міжсусідськими непорозуміннями на цьому ґрунті [1, с.333]. В колонії Рибальськ (Фішерсдорф) Карл–Маркського району «як лютеранська так і католицька молодь відхилилася у більшості випадків від церкви, і якщо туди й ходила, то лише як до пункту збору своїх «хлопців» [9, арк.152].

Єврейська молодь ще швидше відходила від традиційного укладу життя власного народу, жорстко регламентованого релігійними лідерами іудейських общин, що підтверджує статистика. У Волинській губернії кількість членів іудейських релігійних громад віком більше 50 р. становила 40% від загального числа віруючих, що значно перевищувало показники в даній віковій категорії в порівнянні з членами общин інших релігійних напрямків [4, арк.90].

Отож, одразу після того як більшовики прийшли до влади, вони почали впроваджувати на практиці свої теорії, які передбачали тотальну зміну відносин у всіх сферах життя. На їх думку, традиціоналізм, основою якого була релігія заважав населенню сприймати революційні лозунги. Визначення рівня релігійності загалом, а серед молоді зокрема, для комуністів було актуальним питанням, з огляду на те, що віруючих розглядали як потенційних опозиціонерів щодо дій влади. Особливого значення тут надавалося націоналізмом меншин, де необхідна була гнучка політика, яка б не призвела до загострення національного питання на релігійному ґрунті. Найбільш прихильними до релігії виявилися поляки, які, після того як Польща відновила свою державність, таким чином намагалися підкреслювати свою національну відокремленість та німці, особливо меноніти, через закритість власної релігійної організації. З огляду на це представники даних національних меншин та релігійних вірувань найбільш вороже ставилися до влади. Децю меншу прихильність до віри в Бога відзначено серед представників всіх інших національних меншин. Її ступінь серед молоді національних меншин коливався. Найнижчий рівень релігійності спостерігався серед єврейського молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Безносов А. И. Религиозная жизнь немецкого населения Юга Украины и политика советской власти (1920–1928 гг.) // Немцы России и СССР, 1901–1941 гг.: Материалы международной научной конференции. – М.: Готика, 2000. – С.329–342.
2. Рублева Н.С. Особенности существования немецкой католической общности в УССР (1920–1930-е гг.) // Немцы России и СССР, 1901–1941 гг.: Материалы международной научной конференции. – М.: Готика, 2000. – С.343–351.
3. Стронський Г. Приречена на мовчання. Римо–католицька церква в Україні в 20–30-і рр. // Людина і світ. – К., 1994. – №3/4. – С.17–20.
4. Центральний державний архів органів влади та управління України. – Ф.5. – Оп.2. – Од.зб.213. – Арк.1–165.
5. Там само. – Ф.5. – Оп.3. – Од.зб.1648. – Арк.79.
6. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.17. – Арк.1–339.
7. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.99. – Арк.1–105.
8. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.228. – Арк.1–134.
9. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.229. – Арк.1–171.
10. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.258. – Арк.1–127.
11. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.323. – Арк.1–174.
12. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Од.зб.420. – Арк.1–55.

Жолоб М.П. Состояние религиозного сознания представителей национальных меньшинств Украины в 20-х гг.

Определена степень религиозности представителей национальных меньшинств советской Украине в 20-х гг. XX в.

Ключевые слова: религиозная община, национальное меньшинство, иудеи, католики, старообрядцы, протестанты, меннониты, поляки, немцы.

Zholob, M.P. Status of religious consciousness of national minorities of Ukraine in the 20's of the twentieth century

Installed degree of religioznosty representatives of Ukrainian national minorities in the 20-ies twentieth century.

Key words: religious communities, ethnic minorities, Jews, Catholics, Orthodox, Old Believers, Mennonites, Poles, Germans.